

УДК 159.97

ГРУПОВІ МЕТОДИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДІТЕЙ З ГІПЕРАКТИВНИМ РОЗЛАДОМ ТА ДЕФІЦИТОМ УВАГИ

Соловей Оксана Анатоліївна

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Постановка проблеми. Нині кількість дітей з порушенням розвитку мовлення невпинно зростає. При цьому найчастіше такі порушення діагностують саме у дітей 4-5 річного віку. На дошкільний вік припадає і максимальна вираженість гіперактивного розладу з дефіцитом уваги (ГРДУ). На думку російських науковців, пік вираженості ГРДУ збігається з критичним періодом психомовленнєвого розвитку, що може детермінувати певні порушення (особливості) мовленнєвої діяльності цієї категорії дітей [5;8]. Успішний розвиток мовлення дитини багато в чому залежить від зрілості вищих психічних функцій. Тому при плануванні роботи щодо корекції мовленнєвих порушень дуже важливо враховувати особливості прояву гіперактивного розладу, його вплив на розвиток мовлення та пізнавальної сфери дитини. Адже саме цей розлад науковці пов'язують із порушенням вольової регуляції, дефіцитом уваги та руховою розгальмованістю. Дефіцит уваги може істотно впливати на процес сприйняття та розуміння мовлення, сприйняття мовлення не може відбуватись повною мірою при порушенні стійкості та концентрації уваги. Недостатність або ущербленість процесів аналізу та синтезу також негативно позначається на розвитку мовлення. Цілеспрямований ж розвиток уваги, мислення та пам'яті позитивно впливає на корекцію тих чи інших мовленнєвих порушень.

Отже, мовлення – це пізнавальний процес, що характеризується єдністю з низкою психічних процесів, зокрема, сприйманням, мисленням, пам'яттю, увагою. Мовлення формується під впливом цих психічних функцій, а вони, в свою чергу, розвиваються під впливом мовлення.

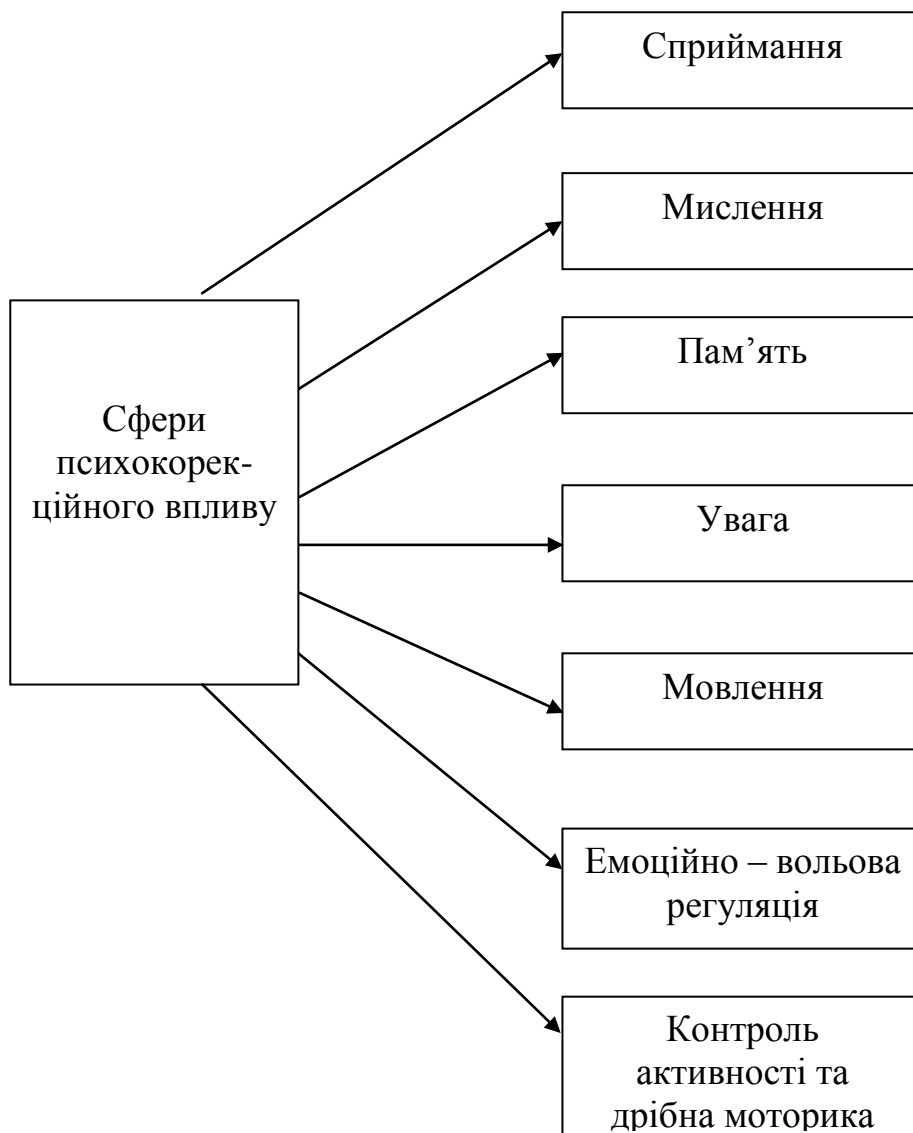
Все це свідчить про необхідність проведення з дітьми із гіперактивним розладом та дефіцитом уваги (ГРДУ) комплексних занять, в яких робота з розвитку мовлення успішно б поєднувалася з розвитком пам'яті, мислення та уваги. Тому **метою роботи** є обґрунтування та підбір комплексу корекційних завдань для розвитку мовлення і пізнавальної сфери дошкільників з ГРДУ в умовах групової роботи.

Аналіз останніх наукових праць. Не зважаючи на чималу кількість наукових праць з проблеми гіперактивності, дотепер не існує однозначної позиції щодо назви цього розладу. Так, російські дослідники І.П. Брязгунов, О.В. Касатікова, Г.Б. Моніна, О.К. Лютова-Робертс, Л.С. Чутко, Н.Н. Заваденко, О.В. Халецька, визначають його як синдром дефіциту уваги та гіперактивності [2;5;6;8;9]. Тоді як українські науковці О. Романчук, Є. Суковський, М.І. Мушкевич називають його гіперактивним розладом з дефіцитом уваги [7]. Хоча терміни, якими позначається розлад дещо різняться, проте всі вищезгадані науковці мають спільні міркування щодо основних ознак, симптомів та діагностичних критеріїв ГРДУ. Всі автори відзначають дефіцит уваги, імпульсивність та надмірну рухову активність. Спільними є погляди вчених і щодо супутніх розладів таких, як агресивність, ворожість, опозиційність, провокативна поведінка тощо. Поряд із поведінковими порушеннями, часто виявляються проблемні зони і в розвитку пізнавальних процесів (мислення, увага, сприймання). Саме на це звертає увагу в своїй праці М.І. Мушкевич. Дослідниця зазначає, що увага дітей із ГРДУ перебуває переважно на низькому рівні, зокрема, концентрація та стійкість. Тоді, як зосередженості і вибіркості властивий середній рівень. Також М.І.Мушкевич наголошує, що мислення у цих дітей характеризується середнім рівнем, а сприймання перебуває на середньому та низькому рівні [7]. Окреслені проблеми часто є наболілими не лише для вихователів і педагогів, але й для батьків дитини, які звертаються за допомогою до консультативних центрів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних підходів до організації психокорекційного процесу за участю дітей із ГРДУ дозволяє зробити висновок

про необхідність включення прийомів і технологій, що торкаються різних сфер впливу (рис. 1). А саме:

1. Навчання прийомам саморегуляції та самоконтролю.
2. Розвиток уваги, пам'яті, мислення, сприймання.
3. Розвиток тактильної взаємодії, дрібної моторики та контролю рухової активності.
4. Розвиток граматичної, лексичної та фонетичної сторін мовлення.

Рис. 1. Сфери психокорекційного впливу

Таке широке коло проблем потребує потужного арсеналу засобів їх вирішення. Всі такі засоби можна умовно поділити у відповідності до цільової установки на:

- предметно-маніпулятивні;
- рухливо-експресивні;
- графічні;
- вербально-комунікативні.

При виборі засобів та прийомів корекційного впливу необхідно враховувати вікові особливості дошкільників та зважати на основний вид діяльності. Тому побудова корекційних занять передбачає надання пріоритету ігровим формам роботи. Розвиток і тренування дефіцитарних функцій слід проводити в емоційно привабливій формі, і саме нею є гра. Підбір ігрових вправ повинен здійснюватись таким чином, аби, забезпечуючи тренування однієї функціональної здатності, не покладали б одночасного навантаження на інші дефіцитні здібності. Адже відомо, що паралельне дотримання двох, а тим більше трьох умов діяльності викликає у дитини з ГРДУ істотні утруднення та створює ситуації неуспіху. З урахуванням усіх вище згаданих умов, нами був підібраний комплекс вправ для розвитку кожної сфери (табл.1). Поряд з тим, ми використовували також „пальчикову гімнастику” та „пісочну терапію” як активні методи психокорекції. Про взаємозв'язок мовлення та дрібної моторики рук і вплив пальчикових ігор на розвиток мовлення дитини ми говорили у своїх попередніх працях, де йшлося про індивідуальну психокорекцію мовлення [10]. Проте варто відзначити, що використання у корекційній роботі пальчикової гімнастики суттєво впливає і на розвиток пізнавальної сфери дитини. Зокрема, Бахарєва К.С. зазначає, що:

- пальчикова гімнастика розвиває навички повторення та увагу дитини, дарує позитивні емоції, навчає розуміти мову, що стимулює мовленнєву активність дитини;

- з допомогою ігор, які розвивають моторику пальців, дитина розвиває свою увагу, вчиться її концентрувати, правильно розподіляти;
- виконуючи вправи для розвитку моторики пальців, дитина тренує свою пам'ять: зорову (запам'ятовує положення рук і пальців) та слухову (всі ігри супроводжуються певними текстами);
- ігри для пальчиків розвивають уяву і фантазію дитини (розповідь казок, вигадування неймовірних історій за участі рухливих пальчиків) [1].

Ще одним методом ефективного корекційного впливу на різноманітні дефіцитарні функції дошкільника з ГРДУ є пісочна терапія. Російські вчені Т. Зінкевич-Євстигнеєва та Т. Грабенко розробили систему пісочних ігор, спрямованих на навчання, розвиток та корекцію особистості дітей дошкільного віку [4]. Для дітей пісочна терапія є чудовим способом подолання емоційної напруги, відновленням своєї цілісності, забезпечення рівноваги між внутрішнім світом переживань і зовнішнім соціальним світом. Пісок і вода, виступаючи важливими носіями сенсорних вражень, відчуттів й емоційно-позитивних переживань, здійснюють заспокійливий вплив, дають емоційну розрядку і одночасно допомагають стимулювати поведінкову активність, спонукають дитину до гри. Через програвання своїх фантазій, страхів, бажань у безпечних умовах пісочної терапії дитина набуває можливості контролю за своїми внутрішніми переживаннями. Пісочна терапія допомагає гармонізувати загальний психоемоційний стан, знизити тривожність, виробити у дитини із ГРДУ відчуття структурованості, чіткості, знання меж і границь.

Пісочна терапія дає можливість реалізувати дидактичні ігри на розвиток тактильних відчуттів та дрібної моторики рук (рухові вправи у піску, створення малюнків на піску, відбитки рук, „ходіння” по піску пальцями), розвиток фонематичного слуху (вміння відчувати та виділяти окремі звуки, формування правильного звуковідтворення посередництвом гри), а також нівелювати з часом прояви імпульсивності, надмірної рухової активності.

Для забезпечення комплексності психокорекції, необхідно аби на занятті використовувалось декілька різнопланових завдань для розвитку тих чи інших психічних функцій. Так, Ушакова О.С. щодо розвитку мовлення зазначає, що методика корекційного впливу повинна бути спрямована на вирішення на одному занятті різних, але взаємопов'язаних завдань, що охоплюють усі сторони мовленнєвого розвитку [11].

Таблиця 1.

Корекційні завдання для розвитку мовлення та пізнавальної сфери

№	Цілі завдання	Приклади психокорекційних завдань (вправ)
1.	Розвиток мовлення	- Звукові піжмурки - Що зайве? (класифікація за заданою ознакою) - Скажи навпаки (підбір антонімів) - Підбери ознаку/дію - Підбери узагальнююче слово - Що не так? (знаходження змістовної помилки в реченні) - Заверши речення (підбір слова за лексичною темою в контексті речення) - Порахуй до п'яти (узгодження числівника і іменника) - Назви лагідно (утворення лагідно-зменшувальної форми іменників) - виправ помилку (знаходження помилки в узгодженні частин мови в реченні) - Що спільного і чим відрізняються один від одного? (знаходження і пояснення подібності і відмінності предметів і явищ з опорою на уявлення) - Розповідь по картинці - Вивчи віршик
2.	Розвиток сприймання	- „Весела гра з дзвіночком” - Яке слово відрізняється від інших? - Яке слово найкоротше (найдовше)? - Знайди відмінності - Диференціація за заданою ознакою
3.	Розвиток мислення	- Відгадай загадки (відгадування за суттєвими ознаками, описаними у віршованій формі) - Що спільного і що відмінного? - Що зайве?

		- Диференціація і (або) класифікація - Систематизація за ознакою - Послідовні картинки
4.	Розвиток уваги	- Вгадай, що змінилось (Що нового?) - Слухай звуки - Чотири стихії - Сто м'ячів - Галас - Попелюшка - Біб чи горох? - Зіпсований телефон - Що спільного і що відмінного? - Світлофор - Скільки чого?
5.	Розвиток пам'яті	- Викладання паличок по пам'яті - Що змінилось? - Запам'ятай і розстав крапки - Запам'ятай картинки - Перекажи казку - Вивчи вірш
6.	Контроль рухової активності та розвиток дрібної моторики рук	- Вправа „Золота рибка” - Жаби – Лелеки - „Черпаха” - Ігри з піском („Археологія”, „Міна”) - Пальчикові ігри („Розмова з руками”, „Пальчикова сімейка”, „З ручками разом”, графічні вправи „Чарівний олівець”)
7.	Розвиток емоційно-вольової регуляції	- Вправа „Говори” - Вправа „Клубочок” - Сіамські близнюки - Ігри з піском

Отже, аналіз наукової літератури щодо групових методів розвитку мовлення та пізнавальної сфери дошкільників з ГРДУ дав змогу дійти таких **висновків:**

1. Мовлення дитини формується під впливом вищих психічних функцій, а вони, в свою чергу, розвиваються під впливом мовлення. Тому при підборі корекційних вправ на розвиток мовлення, важливо враховувати особливості прояву гіперактивного розладу, його вплив на всі сфери розвитку дитини.

2. Робота з гіперактивними дітьми повинна проводитись комплексно, з використанням різноманітних прийомів, методів та форм роботи.

Перспективним убачаємо реалізацію комплексної програми групової корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ГРДУ на базі дошкільних навчальних закладів.

Література

1. Бахарева К.С. Игры по развитию речи для детей дошкольного возраста / К.С. Бахарева. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 218 [2] с.: ил. – (Сердце отдано детям).
2. Брызгунов И.П., Касатикова Е.В. Непоседливый ребёнок, или всё о гиперактивных детях. / Брызгунов Игорь Павлович, Касатикова Елена Викторовна. – М.: Психотерапия, 2008. – 208 с.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психика, сознание, бессознательное. (Собрание трудов.) / Выготский Лев Семенович. – Текстологический комментарий И.В. Пешкова. – Издательство «Лабиринт», М., 2001. – 368 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Грабенко Т.М. Практикум по креативной терапии. – СПб.: Издательство "Речь"; "ТЦ Сфера", 2001. – 400 с.
5. Лютова Е. К., Моница Г. Б. Тренинг эффективного взаимодействия с детьми. / Лютова Елена Константиновна, Моница Галина Борисовна. – СПб.: Речь; М.: Сфера, 2008. – 190 с.
6. Моница Г. Б., Лютова-Робертс Е. К., Чутко Л. С. Гиперактивные дети: психолого – педагогическая помощь. Монография. / Моница Галина Борисовна Лютова-Робертс Елена Константиновна, Чутко Леонид Семенович. – СПб.: Речь, 2007. – 186 с.
7. Мушкевич М. І. Особливості пізнавальної сфери дітей із гіперактивним розладом та дефіцитом уваги / М. І. Мушкевич // Психологічні перспективи. – 2010. – Випуск 15. – С. 140-150.
8. Политика О.И. Дети с синдромом дефицита внимания и гиперактивностью. – СПб.: Речь, 2006. – 208 с.
9. Психолого-педагогическое сопровождение гиперактивных дошкольников: учеб. - метод. пособие / под ред. О.В. Токарь, Т.Т. Зимаревой, Н.Е. Липай. – М.: Флинта: МПСИ, 2009. – 152 с.
10. Соловей О.А. Індивідуальна психокорекція мовленнєвих порушень у дошкільнят із ГРДУ / О.А. Соловей // Психологічні перспективи. – 2010. – Випуск 15. – С. 207-218.
11. Ушакова О.С. Теория и практика развития речи дошкольника. / Ушакова Оксана Семёновна. – М.: ТЦ Сфера, 2008. – 240 с. (Развиваем речь).

Соловей О. А. Групові методи психокорекції пізнавальних процесів дітей з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги

У статті розглядаються та обґрунтовуються методи групової психокорекції пізнавальної сфери дошкільників з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги. Систематизовано та підібрано комплекс корекційних вправ для розвитку мовлення, сприймання, уваги, мислення, пам'яті та дрібної моторики дітей із розладом.

Ключові слова: гіперактивний розлад та дефіцит уваги, психокорекція, пізнавальна сфера, дрібна моторика, емоційно-вольова регуляція, пальчикова гімнастика, пісочна терапія.

Соловей О. А. Групповые методы психокоррекции познавательных процессов детей с гиперактивным расстройством и дефицитом внимания

В статье рассматриваются и обосновываются методы групповой психокоррекции познавательной сферы дошкольников с гиперактивным расстройством и дефицитом внимания. Систематизирован и подобран комплекс коррекционных упражнений для развития речи, восприятия, внимания, мышления, памяти и мелкой моторики детей с расстройством.

Ключевые слова: гиперактивное расстройство и дефицит внимания, психокоррекция, познавательная сфера, мелкая моторика, эмоционально-волевая регуляция, пальчиковая гимнастика, песочная терапия.